

2 SOCIAL PSYCHOLOGY ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

FTAXP 15.41.39
ӨОЖ 159.942.22
JEL D91

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2023-1-2-12-22>

С.Т. БАПАЕВА,*¹

әлеуметтік ғылымдар магистры, сениор-лектор.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5650-3131

М.Б. АХМЕТЖАНОВА,¹

әлеуметтік ғылымдар магистры, сениор-лектор.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-4618-7355

¹«Тұран» университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖЫНЫСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Андатпа

Мақалада жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің дамуы, жасөспірім тұлғасының дамуындағы рөлі, психологиялық ерекшеліктері, модельдеріне теориялық талдау жасалынды. Эмоционалды интеллекттің құрамдас элементтері қарастырылады. Эмоционалды интеллектті зерттеудің әртүрлі тұрғылары мен модельдеріне талдау жасалынған. Сонымен бірге, жасөспірімдер тұлғасының эмоционалды интеллект параметрлерінің жыныстық ерекшеліктеріне, эмоционалды интеллектілері мен психологиялық жынысының арасындағы байланысқа талдау жасалынды. Эмоционалды интеллектті бағалау әдісі ретінде біз эмоцияларда бейнеленген жеке қатынастарды түсіну және шешім қабылдау негізінде эмоционалды саланы басқару қабілетін анықтау үшін Н. Холл әдісін қолданылды. Ал жасөспірімдердің психологиялық жынысын анықтау мақсатында С. Бемнің «Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» әдістемесі қолданылды. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес жасөспірімдердің көбісінің эмоционалды интеллектісінің деңгейі төмен екендігі анықталды. Жасөспірімдердің өзге адамдардың эмоциясын тану эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, эмоционалды интеллектінің интегративті көрсеткіші факторларының айқындылық деңгейі бойынша ер балалар мен қыз балалардың арасында статистикалық маңызды айырмашылық анықталған жоқ. Эмоционалды хабардарлық және феминділік айнымалыларының арасында орташа қалыпты оң байланыс анықталды. Аталмыш мақала нәтижелері жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің деңгейін дамыту жөніндегі зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруда пайдалы болуы мүмкін.

Тірек сөздер: эмоционалды интеллект, жасөспірімдік кезең, эмоцияны сезіну, эмпатия, жыныстық айырмашылық, эмоцияны басқару.

Кіріспе

Жасөспірімдік шақ – тұлғааралық қарым-қатынас ерекше маңызды болып, жетекші іс-әрекет мәртебесіне ие болатын кезең. Қарым-қатынастың барлық компоненттерін (қарым-қатынас, интеракция, қабылдау) тиімді жүзеге асыру көбінесе эмоционалды интеллектке негізделген адамның эмоцияларын тануға, өз эмоцияларын білдіруге және қарым-қатынас серіктесінің эмоцияларын қабылдауға, бұл ақпаратты тұлғааралық өзара әрекеттесудің жалпы контекстіне қосуға қабілеттілігі. Эмоционалды интеллекттің қалыптасуы мектепке дейінгі кезеңнен қалыптаса бастайды да жасөспірім кезінде интегралдық қабілет ретінде ерекше мәнге

ие болады. Өз ерекшеліктері бойынша эмоционалды интеллект адамның өмір бойы дамып отыратын маңызды сипаттамасы ретінде айшықталып, тұлғаның үздіксіз дамуының заманауи тұрғысына сәйкес оны метақұзіреттілік ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Компьютерлендіруге, интернеттік байланыстың таралуына байланысты балалар мен жасөспірімдердің қазіргі өмір сүру жағдайлары қарым-қатынастың күрделі құрылымында коммуникация процесіне, дәлірек айтсақ, ақпараттың символдық берілуіне баса назар аударылатындығына әкелетінін атап өткен жөн. Берілетін-алынатын ақпарат санының оның сапалы түрлендіруінсіз ұлғаюы, жасөспірімдер мен жастар арасында танымал басқа да коммуникация арналарын ажырататын қарым-қатынас стилінің негізінде қазіргі заманғы адам, атап айтқанда жасөспірім, көптеген байланыстарға ие, бірақ сонымен бірге өз сезімдерін тану және білдіру, қарым-қатынастың эмоционалды компонентін реттеу кенжелеп қалуы мүмкін.

Аталмыш мәселелер эмоционалды интеллект пен оның жасөспірімдердің гендерлік айырмашылықтарымен байланысы мен айырмашылығын жан-жақты зерттеді қажет етеді.

Сол себепті біз жасөспірімдердің эмоционалды интеллектінің қыздар мен ұлдар арасындағы өзара айырмашылығын және эмоционалды интеллект пен оның жасөспірімдердің гендерлік айырмашылықтарымен байланысы айқындауды мақсат еткен болатынбыз.

Зерттеу жұмысымыздың барысында жасөспірімдердің эмоционалды интеллекттің интегралды индикаторының және оның құрамдас бөліктерінің даму деңгейінде гендерлік айырмашылықтар бар екеніне және олардың өзара байланысына талдау жасалынады.

Материалдар мен әдістер

Зерттелінушілердің сипаттамалары:

Зерттеу үлгісі 15 пен 18 жас аралығындағы 60 жасөспірімді құрады: 29 ұл және 31 қыз балалар, орташа жасы 16, 47-ге тең болды, нәтижесі 1-кестеде және 1-диаграммада көрсетілген. Зерттеу жұмысына Түркістан облысы Бәйдібек ауданы С. Әбдіжаппаров атындағы мектеп интернатының IX, X және XI сынып оқушылары қатысты.

Зерттеу жұмысымыздың бастапқы кезеңінде дискретті мәліметтердің баяндамалы үлес-тірілуін жасаймыз. Нақты мәнге ие белгінің бақылау нәтижелеріне сәйкес өзара байланысын анықтау үшін оның жиілігінің анықтамасын есептейміз.

Қолданылған әдістер мен әдістемелер: «Эмоционалды интеллектті бағалау» (Н. Холл) [1], «Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» С. Бем [2] әдістемелері қолданылды. Н. Холл сауалнамасының көмегімен эмоционалды интеллекттің басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, басқалардың эмоцияларын басқару, олардың эмоцияларын түсіну, эмоцияларын басқару, экспрессияны бақылау сияқты компоненттері ерекшеленіп, 30 тұжырымдамадан құралады. «EQ сауалнамасы» эмоционалды хабардарлықты (эмоцияларын түсіну), эмоцияларын басқаруды, өзіндік мотивацияны (эмоцияларын ерікті түрде басқару), эмпатияны, басқа адамдардың эмоцияларын тануды (басқа адамдардың эмоционалды жағдайына әсер ету қабілеті) көрсетеді.

«Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» әдістемесін Сандра Бем (Sandra L. Bem, 1974) психологиялық жынысты диагностикалау үшін ұсынған және андрогиния, маскулиндік және феминдік дәрежесін анықтайды. Сауалнамада 60 пікір (қасиеттер) бар, олардың әрқайсысына сыналұшы «иә» немесе «жоқ» деп жауап береді, осылайша аталған қасиеттердің кездесу-кездеспеуіне қарай бағалайды.

Үлгідегі және жиынтықтағы мәндердің таралу ұқсастығының дәрежесін анықтау үшін Колмогоров-Смирновтың ықтималдық, статистикалық маңыздылығы және статистикалық критерийі қолданылды.

Салыстырылатын тәуелсіз үлгілер алынған екі популяцияның мәндері бір-бірінен ерекшеленеді деген гипотезаны тексеруге мүмкіндік беретін Колмогоров-Смирновтың параметрлік емес критерий, ал салыстырылатын тәуелсіз үлгілер алынған екі популяцияның орташа мәндері бір-бірінен ерекшеленеді деген гипотезаны тексеруге мүмкіндік беретін t студент (t, tst). параметрлік критерий қолданылды.

Зерттеу жұмысымыздың барысында алынған ақпараттар статистикалық өңдеуге арналған IBM SPSS Statistics-23 компьютерлік бағдарламасына жүктей отырып жүзге асырылды.

Әдебиетке шолу

Эмоционалды интеллект өнімділік сынақтарымен өлшеуге болатын немесе керісінше өзін-өзі бақылау арқылы өлшеуге болатын эмоционалды мәселелерді шешуге қатысатын ақыл-ой қабілеттерінің, қасиеттер мен қабылданған қабілеттер жиынтығы ретінде қарастырылатын модельдер бар (Brackett және т.б., 2011 [4]; Salovey & Mayer, 1990 [5]) ұсынған эмоционалды интеллект моделі икемділік пен мотивация сияқты интеллект айнымалыларының дәстүрлі көзқарасын толықтырды; кейінірек (Mayer және т.б., 2016 [6]; Mayer & Salovey, 1997 [7]) бұл модель когнитивті-эмоционалды түрде қайта қаралды және қазіргі эмоционалды интеллект «төрт тармақты моделі» ретінде қайта қаралды. Төрт тармақты Модель эмоционалды интеллект қабілеттерін келесі құрылым шеңберінде қарастырады: (А) эмоционалды қабылдау (эмоцияларды дәл қабылдау қабілеті); басқару (өзіндегі және басқалардағы эмоцияларды басқару қабілеті) (Mayer & Salovey, 1997 [7]). Төрт тармақты модель эмоцияны адамдарға мағынаны қалыптастыруға және осы мағынадан әлеуметтік ортаға бейімделуге көмектесетін орталық ресурс ретінде қарастырады (Salovey & Grewal, 2005 [8]).

Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды интеллект жасөспірімдерге олардың оқу және сыныптан тыс жұмыстарына әсер етеді (Brackett және т.б., 2006 [9]; Ciarrochi және т.б., 2001 [10]; Sánchez-Núñez және т.б., 2008 [11]; Trinidad & Johnson, 2002 [12]) және әртүрлі нәтижелерге ие. Мысалы, эмоционалды интеллекттің төмен қабілеттері тұлғааралық қатынастардағы қиындықтарға ықпал етеді (Fernández-Bertrócal & Ruiz, 2008 [13]) (Brackett және т.б., 2006 [9]; Lopes және т.б., 2005 [14]), психологиялық әл-ауқат және оқу үлгерімі (Fernández және т.б., 2005 [15]), сондай-ақ қоғамға қарсы мінез-құлық сияқты деструктивті мінез-құлықтың пайда болуы (Mestre және т.б., 2006; Petrides және т.б., 2004) және нашарлық көріністерінің кепілі болуы мүмкін (Brackett және т.б., 2004; Brackett & Mayer, 2003). Екінші жағынан, жоғары эмоционалды қабілеттер денсаулыққа, әлеуметтік қатынастарға, өнімділікке және психологиялық әл-ауқатқа қатысты оң нәтижелерді болжайды (Greven және т.б., 2008; Ruiz -Aranda және т.б., 2012; Schutte және т.б., 2007; Smith және т.б., 2008), психопатологиялық тенденцияларды басу және салауатты өмір салтын қалыптастыру сапаларына да жағымды ықпал етеді (Laborde және т.б., 2016; Peña -Sarrionandia және т.б., 2015).

Нәтижелер мен талқылау

Әдебиетте ұсынылған мәліметтердің негізінде екі зерттеу міндеті тұжырымдалды:

1. Эмоционалды интеллект көрсеткіштерінің жыныстық ерекшеліктерін зерттеу.
2. Эмоционалды интеллект көрсеткіштері мен жасөспірімдердің психологиялық жынысының арасындағы байланысты талдау.

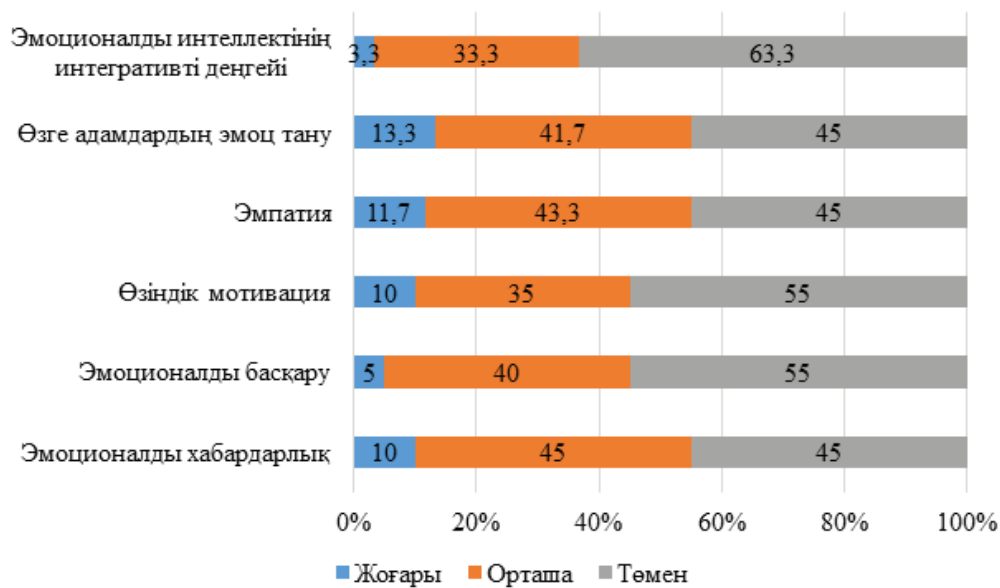
1-кестеде жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің құрылымы бойынша пайыздық көрсеткіштері берілген.

«Эмоционалды интеллектті бағалау» (Н. Холл), «Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» әдістемесі бойынша эмоционалды интеллекттің эмоционалды хабардарлық, эмоционалды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, өзге адамдардың эмоцияларын тану, эмоционалды интеллектінің интегративті деңгейі сияқты компоненттері бойынша респонденттердің нәтижелері 1-кестеде ұсынылған.

Кесте 1 – Жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісі (%)

Көрсеткіштер	Деңгейі		
	Жоғары	Орташа	Төмен
Эмоционалды хабардарлық	10	45	45
Эмоционалды басқару	5	40	55
Өзіндік мотивация	10	35	55
Эмпатия	11,7	43,3	45
Өзге адамдардың эмоциясын тану	13,3	41,7	45
Эмоционалды интеллектінің интегративті деңгейі	3,3	33,3	63,3
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.			

1-суретте жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің құрлымы бойынша пайыздық көрсеткіштері берілген.

Сурет 1 – Жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісі (%)

Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.

Эмоционалды хабардарлық жасөспірімдердің 10%-ға жоғары, 45%-ға орташа, 45%-ға төмен; эмоционалды басқару 5%-ға жоғары, 40%-ға орташа, 55%-ға төмен; өзіндік мотивация 10%-ға жоғары, 35%-ға орташа, 55%-ға төмен; эмпатия 11,7%-ға жоғары, 43,3%-ға орташа, 45%-ға төмен, өзге адамдардың эмоц тану 13,3%-ға жоғары, 41,7%-ға орташа, 45%-ға төмен; эмоционалды интеллектінің интегративті деңгейі 3,3%-ға жоғары, 33,3%-ға орташа, ал 63,3%-ға төмен екендігі анықталды. Диаграммдан көріп отырғанымыздай, эмоционалды интеллектінің барлық компоненттері бойынша жоғары деңгейді байқатқан жасөспірімдер үлесі аздық етеді, көпшілігінде төмен екендігі анықталды.

Үлгідегі және жиынтықтағы мәндердің таралу ұқсастығының дәрежесін анықтау үшін біз Колмогоров-Смирновтың ықтималдық, статистикалық маңыздылығы және статистикалық критерийі туралы түсініктерге жүгінуіміз керек.

Кесте 2 – Жасөспірімдердің психологиялық жынысының таралуы

		Маскулинділік	Феминділік	Психологиялық жыныс индексі
N		60	60	60
Қалыпты үлестіру өлшемдері, b	Орташа мәні	34.4667	40.1667	13.7667
	Орташа квадраттық ауытқу	31.77541	32.33572	336.90719
Ең үлкен экстремалды айырмашылықтары	Абсолютті шама	0.305	0.257	0.117
	Оң мәндер	0.305	0.257	0.083
	Теріс мәндер	-0.174	-0.160	-0.117
Критерий статистикасы		0.305	0.257	0.117
Асимптотикалық мәні (2 жақты)		0.000 ^c	0.000 ^c	0.041 ^c
a. тексерілетін үлестіру қалыпты				
b. деректерден есептелген.				
c. лильефорс мәнінің түзетілуі.				
d. шынайы маңыздылықтың төменгі шегі.				
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.				

Алынған нәтиженің интерпретациясы келесі қадамдарды қамтиды.

Көп жағдайда λ критерийінің нақты мәні эмпирикалық таралудың қалыптылық дәрежесі туралы тұжырым жасау кезінде сипаттауға және есепке алуға жатпайды. Осыған байланысты бізде бар статистикалық өлшем мәнін есепке алу талап етілмейді.

Маскулиндік факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,0-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен кіші екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей:

- егер $p \leq 0,05$ ықтималдығы болса, онда бұл эмпирикалық үлестіру қалыптыдан айтарлықтай ерекшеленеді;

- егер $p > 0,05$ ықтималдығы болса, онда бұл эмпирикалық үлестіру қалыптыдан айтарлықтай ерекшеленбейді, яғни оған шамамен сәйкес келеді.

Маскулиндік деңгейі $p \leq 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің маскулиндік деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келмейді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келмейді.

Феминділік факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,0-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен кіші екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Феминділік деңгейі $p \leq 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің феминділік деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келмейді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келмейді.

Психологиялық жыныс индексі асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0.041-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен кіші екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Психологиялық жыныс индексінің деңгейі $p \leq 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің Психологиялық жыныс индексінің деңгейі мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келмейді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келмейді.

Кесте 3 – Жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің таралуы

		Эмоционалды хабардарлық	Эмоцияларды басқару	Өзіндік мотивация	Эмпатия	Өзге адамдардың эмоциясын тану	Эмоционалды интеллектінің интегративті деңгейі
N		60	60	60	60	60	60
Қалыпты үлестіру өлшемдері, b	Орташа мәні	8.0833	6.4167	6.8833	7.3833	7.7833	36.5500
	Орташа квадраттық ауытқу	4.52972	5.18894	4.91656	5.13245	5.52986	16.00680
Ең үлкен экстремалды айырмашылықтары	Абсолютті шама	0.106	0.101	0.065	0.112	0.120	0.081
	Оң мәндер	0.091	0.069	0.055	0.112	0.056	0.081
	Теріс мәндер	-0.106	-0.101	-0.065	-0.098	-0.120	-0.061
Критерий статистикасы		0.106	0.101	0.065	0.112	0.120	0.081
Асимптотикалық мәні (2 жақты)		0.090 ^c	0.200 ^{c,d}	0.200 ^{c,d}	0.060 ^c	0.032 ^c	0.200 ^{c,d}
a. тексерілетін үлестіру қалыпты							
b. деректерден есептелген.							
c. Лилефорс мәнінің түзетілуі.							
d. шынайы маңыздылықтың төменгі шегі.							
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.							

Эмоционалды хабардарлық факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,090-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен үлкен екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Эмоционалды хабардарлық деңгейі $p > 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің эмоционалды хабардарлық деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келеді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келеді.

Эмоцияларды басқару факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,200-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен үлкен екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Эмоцияларды басқару деңгейі $p>0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің эмоцияларды басқару деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келеді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келеді.

Өзіндік мотивация факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,200-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен үлкен екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Өзіндік мотивация деңгейі $p > 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің өзіндік мотивация деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келеді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келеді.

Эмпатия факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,060-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен үлкен екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Өзіндік мотивация деңгейі $p>0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің эмпатия деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келеді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келеді.

Өзге адамдардың эмоциясын тану факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,032-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен кіші екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Өзге адамдардың эмоциясын тану деңгейі $p \leq 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің өзге адамдардың эмоциясын тану деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келмейді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келмейді.

Эмоционалды интеллектінің интегративті факторының асимптотикалық мәні (екі жақты) бойынша біз статистикалық қатенің мәні 0,200-ге тең болып, $p=0,05$ деңгейінен үлкен екенін көреміз. λ критерийі үшін P деңгейінің интерпретациясы келесідей: Эмоционалды интеллектінің интегративті факторының деңгейі $p > 0,05$ болғандықтан, біз жасөспірімдердің Эмоционалды интеллектінің интегративті деңгейінің мәндерінің таралуы жалпы мәндердің таралуына сәйкес келеді деген қорытындыға келеміз. Басқаша айтқанда – қалыпты таралуға сәйкес келеді.

Деректерді статистикалық талдауды бастамас бұрын, параметрлік немесе параметрлік емес критерийлерді таңдауды анықтайтын екі негізгі шартқа сәйкес: іріктеу көлемі және таралу нормасына қарай: үлгі көлемі $n \geq 30$ болғандықтан және таралуы қалыпты болған мәндердің, атап айтқанда эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия және эмоционалды интеллектінің интегративті факторы үшін параметрлік критерийлерді таңдау туралы шешім қабылдадық; іріктеме көлемі $n \geq 30$ болып, ал мәндердің таралуы қалыптыға сәйкес келмеген үшін, атап айтқанда өзге адамдардың эмоциясын тану мәндері үшін параметрлік емес критерийлерді таңдау туралы шешім қабылдадық.

Салыстырылатын тәуелсіз үлгілер (жынысы бойынша) алынған екі популяцияның (эмоционалды интеллект компонентері) мәндері бір-бірінен ерекшеленеді деген гипотезаны тексеруге мүмкіндік беретін Колмогоров-Смирновтың параметрлік емес критерий, ал салыстырылатын тәуелсіз үлгілер алынған екі популяцияның орташа мәндері бір-бірінен ерекшеленеді деген гипотезаны тексеруге мүмкіндік беретін t студент (t , tst) параметрлік критерий қолданылды.

Кесте 4 – Жасөспірімдердің өзге адамдардың эмоциясын тану көрсеткіштерінің статистикалық критерийі

		Өзге адамдардың эмоциясын тану
Ең үлкен айырмашылықтар	Абсолютті	0.321
	Оң	0.032
	Теріс	-0.321
Z Колмогоров-Смирнов		1.244
Асимптотикалық маңыздылығы (2 жақты)		0.090
а. Топтау айнымалысы: Жынысы		
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.		

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес өзге адамдардың эмоциясын тану айналымы бойынша ұл балалар мен қыз балалардың арасында мәнді айырмашылық анықталған жоқ.

Кесте 5 – Жасөспірімдердің эмоционалды интеллект көрсеткіштерінің статистикалық критерийі

		Ливин дисперсия-сының теңдік критерийі		t-орташа теңдік критерийі		
		F	Мәні	t	еркіндік дәрежесі	Мәні (екі жақты)
Эмоционалды хабардарлық	Тең дисперсиялар қабылданады	0.390	0.535	0.250	58	0.804
	Тең дисперсиялар қабылданбайды			.251	57.269	0.802
Эмоцияларды басқару	Тең дисперсиялар қабылданады	2.286	.136	1.101	58	0.275
	Тең дисперсиялар қабылданбайды			1.096	55.500	0.278
Өзіндік мотивация	Тең дисперсиялар қабылданады	0.599	0.442	0.032	58	0.974
	Тең дисперсиялар қабылданбайды			0.032	56.767	0.975
Эмпатия	Тең дисперсиялар қабылданады	0.006	0.940	0.860	58	0.394
	Тең дисперсиялар қабылданбайды			0.863	57.765	0.391
Эмоционалды интеллектінің интегративті көрсеткіші	Тең дисперсиялар қабылданады	0.041	0.841	1.551	58	0.126
	Тең дисперсиялар қабылданбайды			1.557	57.822	0.125
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.						

Эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, эмоционалды интеллектінің интегративті көрсеткіші айналымы үшін: р-Ливин критерийінің деңгейі $>0,05$ болғандықтан, біз дисперсия теңдігі қабылданатын t критерийінің түрін таңдадық. Біздің зерттеуімізде р-t критерийінің деңгейі $>0,05$ болғандықтан эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, эмоционалды интеллектінің интегративті көрсеткіші факторларының айқындылық деңгейі бойынша ер балалар мен қыз балалардың арасында статистикалық маңызды айырмашылық анықталған жоқ.

Зерттеуіміздің келесі кезеңінде жасөспірімдердің психологиялық жынысы мен эмоционалды интеллектілерінің арасындағы өзара байланысын талдау үшін Пирсонның корреляциясы қолданылады.

Эмоционалды хабардарлық және феминділік айналымын корреляциялық талдау процесінде эмоционалды хабардарлықтың даму деңгейі мен феминділік арасында $p \leq 0,05$ кезінде – R-Пирсон = 0.265 орташа қалыпты оң байланыс анықталды. Демек, жасөспірімдердің эмоционалды хабардарлық дәрежесі неғұрлым жоғары болса феминділік дәрежесі де соншалықты жоғары болады. Жасөспірімнің бойында сезімталдық, нәзіктік, адалдық, жанашырлық, қамқорлық айқындалатын феминділік көрсеткіштері жоғары болса, олардың түрлі жағдайларда өз эмоцияларын түсіну және ұғыну дағдылары байқалады.

Кесте 6 – Жасөспірімдердің эмоциялық интеллектісі мен психологиялық жынысының өзара байланысы

		Маскулинділік	Феминділік
Маскулинділік	Пирсон Корреляциясы	1	-0.121
	Мәні (екі жақты)		0.355
	N	60	60
Феминділік	Пирсон Корреляциясы	-0.121	1
	Мәні (екі жақты)	0.355	
	N	60	60
Психологиялық жыныс индексі	Пирсон Корреляциясы	-0.185	0.102
	Мәні (екі жақты)	0.157	0.440
	N	60	60
Эмоционалды хабардарлық	Пирсон Корреляциясы	0.193	0.265*
	Мәні (екі жақты)	0.140	0.040
	N	60	60
Эмоцияларды басқару	Пирсон Корреляциясы	0.180	-0.194
	Мәні (екі жақты)	0.168	0.138
	N	60	60
Өзіндік мотивация	Пирсон Корреляциясы	0.105	0.089
	Мәні (екі жақты)	0.422	0.498
	N	60	60
Эмпатия	Пирсон Корреляциясы	0.111	0.155
	Мәні (екі жақты)	0.400	0.238
	N	60	60
Өзге адамдардың эмоциясын тану	Пирсон Корреляциясы	0.204	0.140
	Мәні (екі жақты)	0.118	0.285
	N	60	60
Эмоционалды интеллект	Пирсон Корреляциясы	0.251	0.138
	Мәні (екі жақты)	0.053	0.295
	N	60	60
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.			

Қорытынды

Жасөспірімдердің психологиялық жынысы толықтай андрогиндік екендігі анықталды. Андрогинді типтегі жасөспірімдерге жұмсақтық, әлеуметтік байланыстардағы тұрақтылық және қарым-қатынастағы айқын доминантты-агрессивті тенденциялардың болмауы өзіне деген сенімділіктің төмендеуімен байланысты емес, керісінше жоғары өзін-өзі құрметтеу, өзіне деген сенімділік пен өзін-өзі қабылдау аясында көрінеді. Андрогиндердің жалпы өзін-өзі бағалау деңгейінде де, академиялық жетістіктер мен өзіндік келбеттің өзін-өзі бағалау деңгейінде де (физикалық өзіндік) маскулиндік түрінен кем түспейтіндігі көрсетілген.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес жасөспірімдердің эмоционалды интеллектінің эмоционалды хабардарлық, эмоционалды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, өзге адамдардың эмоцияларын тану, эмоционалды интеллектінің интегративті компоненттері көпшілігінде төмен екендігі анықталды.

Жасөспірімдердің өзге адамдардың эмоциясын тану эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, эмоционалды интеллектінің интегративті көрсеткіші факторларының айқындылық деңгейі бойынша ер балалар мен қыз балалардың арасында статистикалық маңызды айырмашылық анықталған жоқ.

Эмоционалды хабардарлық және феминділік айналымын корреляциялық талдау процесінде эмоционалды хабардарлықтың даму деңгейі мен феминділік арасында орташа қалыпты оң байланыс анықталды. Демек, жасөспірімдердің эмоционалды хабардарлық дәрежесі неғұрлым жоғары болса феминділік дәрежесі де соншалықты жоғары болады. Жасөспірімнің бойында сезімталдық, нәзіктік, адалдық, жанашырлық, қамқорлық айқындалатын феминділік көрсеткіштері жоғары болса, олардың түрлі жағдайларда өз эмоцияларын түсіну және ұғыну дағдылары байқалады.

Болашақта жасөспірімдердің психологиялық жынысы мен эмоционалды интеллектісінің дамуы туралы зерттеулерді әлі де толықтыра түскен жөн деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Е.П. Ильин. Эмоции и чувства // Серия «Мастера психологии». – СПб: Питер, 2011. – 752 с.
- 2 Bem S.L. The measurement of psychological androgyny // Journal of consulting and clinical psychology. 1974. No. 42(2). P. 155–162. URL: <https://doi.org/10.1037/h0036215>
- 3 Практикум по гендерной психологии. Под ред. И.С. Клециной. – СПб., 2003. – С. 277–280.
- 4 Brackett M.A., Rivers S.E., Salovey P. Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success // Social and Personality Psychology Compass. 2011. No. 5(1). P. 88–103.
- 5 Salovey P., Mayer J.D. Emotional Intelligence // Imagination, Cognition and Personality. 1990. No. 9(3). P. 185–211.
- 6 Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. The ability model of emotional intelligence: Principles and updates // Emotion Review. 2016. No. 8(4). P. 290–300.
- 7 Mayer J.D., Salovey P. What is emotional intelligence? // P. Salovey, D.J. Sluyter (Eds.). Emotional development and emotional intelligence: Educational implications. 1997. P. 3–34.
- 8 Salovey P., Grewal D. The science of emotional intelligence // Current Directions in Psychological Science. 2005. P. 14(6). P. 281–285.
- 9 Brackett M.A., Rivers S.E., Shiffman S., Lerner N., Salovey P. Relating emotional abilities to social functioning: A comparison of self-report and performance measures of emotional intelligence // Journal of Personality and Social Psychology. 2006. No. 91(4). P. 780–795.
- 10 Ciarrochi J., Chan A.Y.C., Bajgar J. Measuring emotional intelligence in adolescents // Personality and Individual Differences. 2001. No. 31(7), P. 1105–1119.
- 11 Sánchez-Núñez M.T., Fernández-Berrocal P., Montañés J., Latorre J.M. Does emotional intelligence depend on gender? The socialization of emotional competencies in men and women and its implications // Electronic Journal of Research in Educational Psychology. 2008. No. 6(2). P. 455–474.
- 12 Trinidad D.R., Johnson C.A. The association between emotional intelligence and early adolescent tobacco and alcohol use // Personality and Individual Differences. 2002. No. 32(1). P. 95–105.
- 13 Fernández-Berrocal P., Ruiz D. Emotional intelligence in education // Electronic Journal of Research in Educational Psychology. 2008. No. 6(15). P. 421–436.
- 14 Lopes P.N., Salovey P., Côté S., Beers M. Emotion regulation abilities and the quality of social interaction // Emotion. 2005. No. 5(1). P. 113–118.
- 15 Fernández-Berrocal P., Alcaide R., Extremera N., Pizarro D. The role of emotional intelligence in anxiety and depression among adolescents // Individual Differences Research. 2006. No. 4(1). P. 16–27.

REFERENCES

- 1 E.P. Il'in. (2011) Jemocii i chuvstva // Serija «Mastera psihologii». SPb: Piter, 752 p. (In Russian).
- 2 Bem S.L. (1974) The measurement of psychological androgyny // Journal of consulting and clinical psychology. No. 42(2). P. 155–162. URL: <https://doi.org/10.1037/h0036215>. (In English).
- 3 Praktikum po gendernoj psihologii. Pod red. I.S. Klecinoj. SPb., 2003. P. 277–280. (In Russian).
- 4 Brackett M.A., Rivers S.E., Salovey P. (2011) Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success // Social and Personality Psychology Compass. No. 5(1). P. 88–103. (In English).
- 5 Salovey P., Mayer J.D. (1990) Emotional Intelligence // Imagination, Cognition and Personality. No. 9(3). P. 185–211. (In English).

- 6 Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. (2016) The ability model of emotional intelligence: Principles and updates // *Emotion Review*. No. 8(4). P. 290–300. (In English).
- 7 Mayer J.D., Salovey P. (1997) What is emotional intelligence? // P. Salovey, D.J. Sluyter (Eds.). *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications*. P. 3–34. (In English).
- 8 Salovey P., Grewal D. (2005) The science of emotional intelligence // *Current Directions in Psychological Science*. No. 14(6). P. 281–285. (In English).
- 9 Brackett M.A., Rivers S.E., Shiffman S., Lerner N., Salovey P. (2006) Relating emotional abilities to social functioning: A comparison of self-report and performance measures of emotional intelligence // *Journal of Personality and Social Psychology*. No. 91(4). P. 780–795. (In English).
- 10 Ciarrochi J., Chan A.Y.C., Bajgar J. (2001) Measuring emotional intelligence in adolescents // *Personality and Individual Differences*. No. 31(7). P. 1105–1119. (In English).
- 11 Sánchez-Núñez M.T., Fernández-Berrocal P., Montañés J., Latorre J.M. (2008) Does emotional intelligence depend on gender? The socialization of emotional competencies in men and women and its implications // *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. No. 6(2). P. 455–474. (In English).
- 12 Trinidad D.R., Johnson C.A. (2002) The association between emotional intelligence and early adolescent tobacco and alcohol use // *Personality and Individual Differences*. No. 32(1). P. 95–105. (In English).
- 13 Fernández-Berrocal P., Ruiz D. (2008) Emotional intelligence in education // *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. No. 6(15). P. 421–436. (In English).
- 14 Lopes P.N., Salovey P., Côté S., Beers M. (2005) Emotion regulation abilities and the quality of social interaction // *Emotion*. No. 5(1). P. 113–118. (In English).
- 15 Fernández-Berrocal P., Alcaide R., Extremera N., Pizarro D. (2006) The role of emotional intelligence in anxiety and depression among adolescents // *Individual Differences Research*. No. 4(1). P. 16–27. (In English).

С.Т. БАПАЕВА,*¹

магистр социальных наук, сениор-лектор.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5650-3131

М.Б. АХМЕТЖАНОВА,¹

магистр социальных наук, сениор-лектор.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-4618-7355

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОЛА ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема эмоционального интеллекта подростка. Раскрыто понятие эмоционального интеллекта, этапы и значимость развития проблемы. Определена роль и влияние эмоционального интеллекта в жизнедеятельности подростка. Рассмотрены составные элементы эмоционального интеллекта. Представлены разные подходы и модели в изучении эмоционального интеллекта, а также результаты исследования эмоционального интеллекта, психологического пола подростков. Исследованы особенности эмоционального интеллекта, его роль и влияние в формировании личности подростка, взаимосвязь эмоционального интеллекта и психологического пола подростка. Для выявления способности понимать отношения личности, репрезентируемые в эмоциях, и управлять эмоциональной сферой на основе принятия решений в качестве метода оценки эмоционального интеллекта была использована методика Н. Холла. С целью определения психологического пола подростков была использована методика С. Бем «Диагностика гендерной идентичности». Согласно результатам исследования у большинства подростков наблюдается низкий уровень эмоционального интеллекта. Статистически значимой разницы между мальчиками и девочками по уровню выраженности факторов эмоциональной осведомленности, управления эмоциями, самооценки, эмпатии, интегративного показателя эмоционального интеллекта у подростков не выявлено. Выявлена умеренно нормальная положительная связь между переменными эмоциональной осведомленности и феминностью. Результаты данной статьи могут быть полезны при осуществлении исследовательской работы по развитию уровня эмоционального интеллекта подростков.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, подростковый возраст, эмоции, эмпатия, половые различия, управление эмоциями.

S.T. BAPAYEVA,*¹

master of Social Sciences, senior lecturer.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5650-3131

M.B. AKHMETZHANOVA,¹

master of Social Sciences, senior lecturer.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

ORCID ID: /0000-0002-4618-7355

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PSYCHOLOGICAL GENDER OF ADOLESCENTS

Abstract

The article deals with the problems of emotional intelligence of a teenager. The concept of emotional intelligence, stages and significance of the problem development are revealed. The role and influence of emotional intelligence in the life of a teenager is determined. The constituent elements of emotional intelligence are considered. Different approaches and models in the study of emotional intelligence are presented. The article presents the results of the study of emotional intelligence, psychological gender of adolescents. The features of emotional intelligence, its role and influence in the formation of a teenager's personality, the relationship of emotional intelligence and the psychological gender of a teenager have been studied. To identify the ability to understand personal relationships represented in emotions and to manage the emotional sphere on the basis of decision-making, the method of N. Hall was used as a method for assessing emotional intelligence. In order to determine the psychological gender of adolescents, we used the methodology of S. Bem "Diagnostics of gender identity". According to the results of the study, it was found that most adolescents have a low level of emotional intelligence. There was no statistically significant difference between boys and girls in terms of the severity of factors of emotional awareness, emotion management, self-esteem, empathy, and an integrative indicator of emotional intelligence in adolescents. A moderately normal positive relationship between variables of emotional awareness and femininity was revealed. The results of this article can be useful in carrying out research work on the development of the level of emotional intelligence of adolescents.

Key words: emotional intelligence, adolescence, emotions, empathy, gender differences, emotion management.